

Цитування:

Трушевська А. В. Дуальність як корінь самотності в жанрі моноопери на прикладі «людського голосу» Ф. Пуленка. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 2. С. 411–415.

Трушевська Ангеліна Віталіївна, аспірантка Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого
<https://orcid.org/0000-0002-5208-589X>
anhelina.trushevaska@gmail.com

Trushevaska A. (2024). Duality as a root of loneliness in the genre of mono-opera on the example of "The human voice" by F. Poulenc. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 2, 411–415 [in Ukrainian].

ДУАЛЬНІСТЬ ЯК КОРИНЬ САМОТНОСТІ В ЖАНРІ МОНООПЕРИ НА ПРИКЛАДІ «ЛЮДСЬКОГО ГОЛОСУ» Ф. ПУЛЕНКА

Мета роботи – розглянути природу явищ самотності та самості в контексті філософій дуалізму та абсолютизму, провести паралель між класичним театром конфлікту та духовним театром цілісності; виявити психологічні причини саморуйнівної поведінки персонажу Жінки моноопери Ф. Пуленка «Людський голос». **Методологія дослідження** складає поєднання різних підходів, таких як: міждисциплінарний – з метою ширшого бачення проблеми в контексті теми дослідження, аналітичний – з метою якісного зіставлення отриманих даних про поняття, а також спостереження – з метою виявлення причин поставленої проблеми. **Наукова новизна** – у статті вперше виявлено психологічні причини саморуйнівної поведінки персонажу Жінки моноопери Ф. Пуленка «Людський голос», розглянуто природу явищ самотності та самості в контексті філософій дуалізму та абсолютизму. **Висновки.** У ході дослідження були виявлені причини саморуйнівної поведінки персонажа Жінки моноопери «Людський голос». Розглянувши феномен аутодеструкції як один із потягів в теорії дуалізму та його прояви у соціокультурному колі, ми дійшли до висновку, що самотність веде до роздільності, самість – до абсолютизму та цілісності. Провівши паралель між класичним театром конфлікту та духовним театром цілісності, зробили висновок, що конфлікт у театрі звужує сприйняття аудиторії, пропагуючи дуальність у світосприйнятті. В той час як духовний театр цілісності навпаки має функцію лікуючу, гармонізуючи всі внутрішні процеси глядача через актора.

Ключові слова: моноопера, персонаж, самотність, самість, аутодеструкція, модель «жертва-тиран», дуалізм, абсолют.

Trushevaska Anhelina, Postgraduate Student, First Department of Acting and Drama Directing, Kyiv National I. K. Karpenko-Kary University of Theatre, Cinema and Television

Duality as a root of loneliness in the genre of mono-opera on the example of "The human voice" by F. Poulenc

The purpose of the article is to consider the nature of loneliness and selfhood in the context of the philosophies of dualism and absolutism, to compare the classical conflict theatre and the spiritual theatre of integrity; to reveal the psychological reasons for the self-destructive behaviour of the female character of F. Poulenc's "The Human Voice". **The research methodology** is a combination of different approaches, such as: interdisciplinary – for the purpose of a broader vision of the problem in the context of the research topic, analytical – for the purpose of qualitative comparison of the obtained data on concepts, as well as observation – for the purpose of identifying the causes of the problem. **Scientific novelty.** In the article the psychological reasons for the self-destructive behaviour of the female character of F. Poulenc's mono-opera "The Human Voice" are revealed for the first time, the nature of the loneliness and selfhood in the context of the philosophies of dualism and absolutism is considered. **Conclusions.** In the article the reasons for the self-destructive behaviour of the character of the Woman in the mono-opera "The Human Voice" were revealed. Having considered the phenomenon of self-destruction as one of the drives in the theory of dualism and its manifestations in the socio-cultural circle, we came to the conclusion that loneliness leads to separation, selfhood – to absolutism and integrity. Comparing the classical theatre of conflict and the spiritual theatre of integrity, concluded that conflict in the theatre narrows the perception of the audience, promoting duality in their worldview. While the spiritual theatre of integrity has a healing function, harmonising all the internal processes of the viewer through the actor.

Keywords: mono-opera, character, loneliness, selfhood, self-destruction, "victim-tyrant" model, dualism, absolute.

Актуальність теми дослідження. Однією з ключових проблем у сучасному світі стає почуття самотності, котре спостерігається переважно у жінок. Соціально-культурні сфери активно пропагують подібну модель поведінки, демонструючи залежні токсичні стосунки як норму, романтизують культ смерті через нещасливе кохання. Потрапляючи у свідомість дівчат, подібна інформація може сприяти хибному уявленню про «справжнє кохання» і стати черговим важелем соціального управління індивідом. Наразі у соціальних медіа з'являється все більше інформації, що викриває хибні уявлення про взаємовідносини. Проте проблема залишається актуальною, адже драматична модель відношень між людьми продовжує своє існування як на сценічному, так і на життєвому майданчиках.

Перебуваючи довгий період у стані самотності, який ототожнюється з інстинктом не виживання, часто представниці слабшої статі переживають депресію, що спричиняє саморуйнівну поведінку. Така поведінка зумовлена тим, що індивід немає можливості проявити свою внутрішню агресію на зовнішній об'єкт, оскільки його психіка перебуває у пригніченому стані, у стані «жертви». Відтак запускається захисний механізм психіки у вигляді аутодеструкції (самопошкодження), що є проявом інстинкту до смерті. У статі ми розглянемо детальніше феномен саморуйнівної поведінки та причини його виникнення на прикладі персонажа Жінки моноопери «Людський голос» Ф. Пуленка.

Аналіз досліджень і публікацій. За останні роки моноопера Ф. Пуленка «Людський голос» стала об'єктом дослідження багатьох українських музикознавців та театрознавців. Сценічну інтерпретацію образу Жінки розглядав О. Василенко [2]; вплив світогляду Жана Кокто на формування творчої особистості композитора описала Г. Різаєва [9], тему кохання у монодрамі «Людський голос» та засновки виникнення жанру досліджував Ж. Бортнік [1].

Мета дослідження – розглянути природу явищ самотності та самоті в контексті філософій дуалізму та абсолютизму, провести паралель між класичним театром конфлікту та духовним театром цілісності; виявити психологічні причини саморуйнівної поведінки персонажу Жінки моноопери Ф. Пуленка «Людський голос».

Виклад основного матеріалу. У 1958 році світ побачила моноопера «Людський голос» Франсіса Пуленка за п'єсою Жана Кокто. А в 1959 році в Опера-Комік в Парижі відбулась її

прем'єра, де партію *Elle* виконала Деніз Дюваль, для якої композитор і написав цей твір. З того часу цей «маленький шедевр» щоразу завоював серця глядачів ледь не в усьому світі [8]. Саме за доби поліцентричного ХХ століття такі свіжі жанри як монодрама та моноопера стають надзвичайно актуальними. За словами Ж. Бортніка, одним із важливих чинників, що сприяв виникненню монодрами, стало закріплення у філософії ХХ століття екзистенційного конфлікту епохи. Також дослідник зазначає, що «бажання автора створити образ людини в момент екзистенційної кризи, сам на сам зі світом, унаочнюється в жанрі монодрами, відображає кризу діалогу та тенденцію до “універсального і фатально-невідворотного” відчуження людей від суспільства і один від одного» [1, 1].

Інстинкт смерті або Танатос, як ще його називали стародавні греки, досі являється скритою формою людського існування. Вперше поняття «потяг до смерті» з'явилося у 1909 році в праці «Деструкція як причина становлення» відомого психоаналітика Сабіни Шпільрейн. Вона писала, що «деструктивні тенденції походять від сексуального інстинкту, елементи якого є руйнівними. Отже, більш активно налаштований чоловік має також і більш садистичні бажання, такі як зруйнувати кохану. А жінка, що представляє себе переважно як об'єкт кохання, хоче бути зруйнованою, спрямовуючи проти себе любов. Це і призводить до аутодеструкції (самогубства, мучеництва, повного знищення власної сексуальності), що є лише різними формами та ступенями самознищення» [7, 263]. Тоді як Корделія Шмідт-Хеллерау в своїй роботі «Потяг до життя та потяг до смерті. Лібідо і Літа» (1995) запевняє, що потяг до смерті не є тотожним деструктивному потягу. Дослідниця доходить висновку про інтровертивний або пасивний характер потягу до смерті, що передбачає бездіяльність, а енергію цього потягу пропонує назвати Літою, підкреслюючи в цьому міфологічному образі присутність забуття (витіснення) і звернення потягу всередину, у бік несвідомого [10, 683]. Ми можемо відчувати цю підступаючу енергію в період екзистенційної кризи, коли зовнішній світ здається чимось нереальним, навіть ворожим, виникає повна байдужість до свого життя, простору, тіла. Індивід перебуває не в контакті з собою, відчуває розділення з іншими, переважає агресивна поведінка по відношенню до себе та до інших. Його енергетична сутність поступово звужується, що призводить до хронічного стану апатії. У такий спосіб

запускається процес самознищення, в якому фінальною точкою є смерть. Подібний процес глядач спостерігає впродовж одного акту моноопери «Людський голос». Де персонаж Жінки з кожною наступною телефонною розмовою зі своїм колишнім чоловіком поступово занурюється в апатичний стан.

Жанри сценічного мистецтва передбачають стислість та динамічність подій, що відбуваються на сцені. Тому нам як глядачам важко простежити реальну трансформацію персонажа та його психіки від здорового або ресурсного стану до апатичного. Проте одним з основних інструментів артиста є володіння його емоційними станами та контрольоване переключення між ними. В моноопері Франсіса Пуленка акторка повинна досконало володіти цим інструментом, адже цей твір і писався композитором для того, аби продемонструвати широкий спектр почуттів та різке переключення емоційних станів виконавиці [2, 29].

Аби краще зрозуміти емоційний інструментарій артиста, звернемось до шкали емоційних тонів американського письменника Рональда Хаббарда [11]. В авторській таблиці дослідник структурує людські емоції та виділяє 12 основних тонів (розглянемо їх зверху донизу): ентузіазм, радість, сильний інтерес, консерватизм, байдужість, антагонізм, гнів, прихована ворожість, страх, горе, апатія, смерть. Середнім станом по даній шкалі є стан байдужості, з якого можна або підійняти вгору, або спуститись донизу. Цей стан і стає відправною точкою для акторки «Людського голосу», від якої вона починає свій рух в бік Танатосу (Смерті) і глядач спостерігає прояви саморуїнливої поведінки. Для психологічного розбору образу Жінки звернемось до можливих причин виникнення подібної поведінки у персонажа, а також виявимо її вплив на аудиторію. Глядач завжди емоційно підключається до акторів на сцені. Актор в свою чергу транслює через переживання свого персонажа певні приховані послання аудиторії. Зважаючи на це, слід виявити, які саме послання транслює Жінка глядачеві в оригінальному класичному сценічно-музичному прочитанні моноопери Ф. Пуленка «Людський голос».

За ствердженням психологів, аутодеструкція належить до механізмів психологічного захисту, коли психіка витісняє особливо болючі емоції чи почуття з метою виживання [6, 42]. Переважно такими почуттями є сором та провина, які тягнуться з дитинства. Культура сорому та провини широко пропагується у світі і дотепер,

прививаючись батьками своїм дітям, що стає зручним засобом для маніпуляції в соціумі. Через суб'єктивне відчуття неправомірності власних дій, індивід починає підсвідомо шукати покарання, створюючи ситуації, за яких акт покарання став би можливим. В дорослому житті такий індивід найімовірніше буде прагнути проживати раз за разом сценарії дитячого травматичного досвіду, аби позбутися токсичних почуттів на підсвідомому рівні. Проблеми в стосунках з протилежною статтю також є наслідком психологічної травми, яка запускає процес аутодеструкції. Де індивід раз за разом шукає виправдані способи бути покараним або нанести собі ушкодження. Така поведінка характерна для людей з мазохістичним характером. Бажання отримати схвалення від оточуючих, бути затребуваним протиставляється невпевненістю, неприйнятті себе на глибинному рівні, низькій самооцінці. Подібна дуальність всередині індивіда і призводить до садо-мазохістичних нахилів. Таким чином, через витіснення почуття сорому або провини виникає бажання бути покараним або карати. Так формується модель стосунків «жертва–тиран», вихід з якої можливий лише у випадку виявлення персонажем закономірності у своїй деструктивній поведінці через приховане бажання до покарання та свідомої відмови від подібного поведінкового патерну.

Отже, ми з'ясували, що причини аутодеструкції є витіснені почуття сорому та провини, а сам акт застосовується індивідом з метою повторного проживання травматичного досвіду задля позбавлення від токсичних почуттів на підсвідомому рівні. З огляду на це, формується таке приховане послання Жінки, яке вона транслює глядачеві: «я не приймаю себе і своїх почуттів, тому хочу їх позбутись, а вихід вбачаю у смерті». Такий підхід є яскравим прикладом дуальності, тобто роздільності всередині артиста, що як наслідок транслюється глядачу.

У наш час тема дуальності продовжує активно пропагуватись зі сцени західних театрів. Глядачеві нав'язують конкуренцію, в основі якої лежить прагнення суб'єкта довести свою цінність та перевагу над іншими. Це відводить від справжніх внутрішніх потреб і провокує віддалення від себе. Так індивід починає ідентифікувати своє Я, базуючись на оцінці оточуючих, користуючись переконанням «іншому подобається, значить я зробив все правильно; іншому не подобається, значить я зробив щось неправильно». Це і породжує дуальність, в якій присутні дві грані: добро–зло, пекло–рай, правильність–

неправильність, хороший–поганий, чорне–біле, позитивне–негативне, красивий–потворний, антагоніст–протагоніст. Унаслідок цього індивід стає всередині розділеним, він мислить категорією відношень, тобто сприймає себе відносно певного об'єкту або суб'єкту. Саме поняття «відносно» вже говорить про його певну нестійку природу, на протигагу абсолюту (від лат. *absolutus* – довершене, самодостатнє, безумовне, необмежене). У деяких філософських концепціях Абсолют – це абсолютна субстанція, першооснова, яка існує тільки завдяки самій собі (вона *causa sui* – причина самої себе). Якщо така субстанція одна, то маємо справу з монізмом; якщо їх дві – з дуалізмом [5].

Приклад соціально-психологічної моделі взаємовідносин є не єдиним проявом дуальності в мистецтві. Релігія, як не дивно, також виступає за філософію роздільності. В божих заповідях ідеться про те, що людина не є самотньою, адже з нею Бог. Проте якщо у східних релігіях говориться, що Бог всередині кожної людини, то в християнстві увага спрямована на невидимий зовнішній об'єкт поза людиною. А єдиним місцем, де можливе воз'єднання зі Всевишнім, стає церква. Проте таке єднання лише посилює внутрішню дуальність індивіда. Таким чином, формується залежність індивіда від релігії, в якій вихід сприймається як метафізична смерть. Так ми бачимо, як за релігійним фасадом криється модель співзалежних стосунків, а за умовним єднанням із Богом – дуальність.

Подібний феномен ми простежуємо в моноопері Франсіса Пуленка «Людський голос», де головна героїня Жінка переживає драматичне розставання через зраду свого коханого. І через почуття роздільності скоює самогубство. Процес розставання відбувається по телефону і супроводжується важкими душевними муками героїні, сплутаністю думок, фанатичним чіплянням за кожне слово її колишнього, нездоровими реакціями на постійним перериванням їх розмови. Протягом години ми спостерігаємо за психічним розладом головної героїні, що вказує на тотальне відключення від себе та втрату самоїдентичності. Сучасний психолог Сем Вакнін дає визначення цьому феномену – деперсоналізація та дереалізація жертви нарцисичного аб'юзу, де жертва вже не мислить себе окремо від партнера, потрапляючи у розділену фантазію нарциса [12, 2]. Відповідно ми бачимо підтвердження деперсоналізації персонажу в ремарках Жана Кокто, де образ Жінки є узагальненим, а

індивідуальні якості характеру відсутні, що підтверджують слова автора: «Треба зобразити... не якусь певну жінку – мудру чи дурню – а жінку безнайменну» [4, 45]. Також варто врахувати, що Жінка в момент сценічної дії переживає страшні адреналінові ломки (емоційні перепади, куріння цигарок, алкоголь, хаотичність рухів, передозування снодійними), що є також однією з основних ознак нарцисичного впливу. Додамо до цього факт тріангуляції – наявність коханки у колишнього Жінки. Наявність у нарциса додаткового ресурсу означало те, що потреба в головній героїні не стояла, відтак був запущений процес утилізації. Що стало вихідною подією для моноопери. Всі вищевказані приклади є ознакою нецілісності головної героїні, відтак вказує на дуальність того стану самотності, який вона переживає.

Тема самотності та токсичних взаємин у наш час є надзвичайно актуальною. З'являється все більше і більше інформації у вільному доступі на цю тему, де фахівці доступно пояснюють механізм таких взаємин та можливі наслідки. Це допомагає вчасно зупинити процес аутодеструкції та безпечно вийти з цих стосунків. Явище самотності ми можемо розглядати лише в контексті дуальності, де індивід (в нашому випадку персонаж Жінки) не мислить себе без зовнішнього об'єкта (свого чоловіка). На протигагу самотності виступає архетип самості. «Самість – архетип цілісності та єдності свідомого і несвідомого аспектів» [3, 365]. Саме через цей архетип актор набуває цілісності.

Наукова новизна: у статті вперше виявлено психологічні причини саморуйнівної поведінки персонажу Жінки моноопери Ф. Пуленка «Людський голос», розглянуто природу явищ самотності та самості в контексті філософій дуалізму та абсолютизму.

Висновки. Отже, ми розглянули феномен аутодеструкції як один із потягів в теорії дуалізму, висвітлили його прояви в соціокультурному колі, що дало нам змогу виявити причини руйнівної поведінки персонажа Жінки моноопери «Людський голос». Втеча індивіда від себе – це і є першим проявом внутрішньої роздільності та несвободи. Тоді фокус уваги особистості зміщується із внутрішнього центру на зовнішні обставини. Індивід втрачає повністю або частково свою ідентифікацію в мінливості світу, починає мислити себе відносно зовнішніх об'єктів, перебуває у стані роздільності (екзистинційна криза, психічні розлади, депресія), що може призвести до смерті

фізичної. Проте, занурившись вглиб своїх внутрішніх переживань, усвідомивши їх та прийнявши, індивід може пережити великий сакральний, містичний досвід, такий як – смерть хибного Я. Таким чином, через деструкцію хибних внутрішніх переконань відбувається трансформація особистості в якісно новий тип свідомості.

Виявлено, що самотність веде до роздільності, самість – до абсолютизму та цілісності. Класичне прочитання моноопери «Людський голос» транслює глядачеві приховане послання у вигляді роздільності, що веде до страждань, залежностей та різних розладів. Проводячи паралель між класичним театром конфлікту та духовним театром цілісності стає зрозумілим, що конфлікт у театрі звучує сприйняття аудиторії, пропагуючи дуальність у світосприйнятті. В той час як духовний театр цілісності навпаки має функцію лікуючу, гармонізуючи всі внутрішні процеси глядача через актора.

Література

1. Бортнік Ж. І. Тема кохання у монодрамах "Людський голос" Ж. Кокто і "Життя на трьох" Л. Чупіс. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : міжвузівський збірник наукових статей. 2013. Вип. 27, ч. 4. С. 284-292.
2. Василенко О. «Людський голос» Ф. Пуленка: образ героїні в аспекті єдності вокального й театральних компонентів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 37. С. 27–32.
3. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с. URL: <https://archive.org/details/literaturoznachat2/page/n445/mode/2up> (дата звернення: 29.02.2024).
4. Кокто Ж. Людський голос. Переклад Оксани Соловей. Мюнхен: Сучасність, 1974. 47 с.
5. Лісовий В. С. Абсолют, абсолютне. URL: <https://esu.com.ua/article-42246> (дата звернення: 29.02.2024)
6. Полшкова С. Г. Удосконалення профілактики аутоагресії у осіб небезпечних видів професій. *Архів психіатрії*. 2012. № 3. С. 42-44.
7. Cooper-White P. "The Power that Beautifies and Destroys": Sabina Spielrein and "Destruction as a Cause of Coming into Being". *Pastoral Psychol.* 2015. Vol. 64. P. 259–278.
8. Poulenc F. La voix humaine. URL: <http://en.instr.scorser.com/CC/All/Francis+Poulenc/La+voix+humaine.html> (дата звернення: 29.02.2024)
9. Rizaieva G. E. Кокто-Пуленк: «Голос людський» на перетині двох художніх світів». *Музичне мистецтво і культур*. 2021. № 33. С. 22-34.
10. Schmidt-Hellerau, C. Libido and lethe: fundamentals of a formalised conception of metapsychology. *The International Journal of Psycho-Analysis*. 1997 Vol. 78. Issue 4 P. 683. URL: <https://www.proquest.com/openview/af17949025d077>

d2e261a72eb7f71082/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1818729 (дата звернення: 29.02.2024).

11. The emotional scale. URL: <https://vinaire.me/2019/07/17/scn-8-8008-the-emotional-scale/> (дата звернення: 29.02.2024).

12. Vaknin, S. Narcissistic Disorders of the Self as Addictions. *Journal of Addiction Research*. 2018. Vol. 2. Issue. 2. P. 1–5.

References

1. Bortnik, Z. I. (2013). The Theme of Love in the Mono-dramas "The Human Voice" by J. Cocteau and "Life on Three" by L. Chupis. *Actual Problems of Slavic Philology*, 27 (4), 284–292 [in Ukrainian].
2. Vasylenko, O. (2021). "The Human Voice" by F. Poulenc: Image of the Heroine in the Aspect of Unity of Vocal and Theatrical Components. *Current Issues of Humanitarian Sciences*, 37, 27–32 [in Ukrainian].
3. Kovaliv, Yu. I. (Eds). (2007). *Literary Encyclopedia in 2 vols*. Kyiv. Retrieved from: <https://archive.org/details/literaturoznachat2/page/n445/mode/2up> [in Ukrainian].
4. Cocteau, J. (1974). *The Human Voice*. Translated by Oksana Solovei. Munich [in Ukrainian].
5. Lisovyi, V. S. (n.d.). *Absolute, absolute*. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-42246> [in Ukrainian].
6. Polshkova, S. H. (2012). "Improving the Prevention of Auto-Aggression in Persons of Dangerous Types of Professions." *Archive of Psychiatry*, 3. 42–44 [in Ukrainian].
7. Cooper-White, P. (2015). "The Power that Beautifies and Destroys": Sabina Spielrein and "Destruction as a Cause of Coming into Being". *Pastoral Psychol*, 64, 259–278 [in English].
8. Poulenc, F. (n.d.). *La voix humaine*. Retrieved from: <http://en.instr.scorser.com/CC/All/Francis+Poulenc/La+voix+humaine.html> [in French]
9. Rizaieva, G. E. (2021). Cocteau-Poulenc: "The Human Voice" at the Intersection of Two Artistic Worlds. *Musical Art and Culture*, 33, 22–34 [in English].
10. Schmidt-Hellerau, C. (1997). Libido and Lethe: Fundamentals of a Formalised Conception of Metapsychology. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 78 (4), 683. Retrieved from: <https://www.proquest.com/openview/af17949025d077d2e261a72eb7f71082/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1818729> [in English].
11. The emotional scale. (n.d.). Retrieved from: <https://vinaire.me/2019/07/17/scn-8-8008-the-emotional-scale/> [in English].
12. Vaknin, S. (2018). Narcissistic Disorders of the Self as Addictions. *Journal of Addiction Research*, 2 (2), 1–5 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 18.04.2024
Отримано після доопрацювання 16.05.2024
Прийнято до друку 24.05.2024*